

Frans Denissen

Bedrieglijke eenvoud

Notities bij het vertalen van *S.S. Proleterka* van Fleur Jaeggy

Frans Denissen (1947) is schrijver en vertaler uit het Italiaans en het Frans. Tussen 1972 en 2002 doceerde hij Italiaans en vertaalkunde aan de Lessius-Hogeschool in Antwerpen en wierp zich tegelijk op het schrijven en het literair vertalen. Hij vertaalde o.a. Giovanni Boccaccio, Umberto Eco, Eugenio Montale, Cesare Pavese, Leonardo Sciascia, Carlo Emilio Gadda en de Belgische vroeg-modernist André Baillon, aan wie hij ook de biografie De gigolo van Irma Ideaal wijdde. In 2012 ontving hij de Martinus Nijhoffprijs voor zijn vertalingen uit het Italiaans. 'Bedrieglijke eenvoud' was zijn bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2020 en verscheen eerder op de site van het Nederlands Letterenfonds.

Fleur Jaeggy (1940) werd geboren in Zürich. Na haar studie verhuisde ze naar Rome, waar ze Ingeborg Bachmann en Thomas Bernhard ontmoette. In 1968 ging ze in Milaan bij uitgeverij Adelphi werken en trouwde ze met de schrijver Roberto Calasso. Hoogtepunt in haar oeuvre was de roman De gelukzalige jaren van tucht (1989). Ook vertaalde ze werk van Marcel Schwob en Thomas de Quincey in het Italiaans. The Times Literary Supplement noemde Proleterka het beste boek van 2003.

Bedrieglijke eenvoud

Notities bij het vertalen van *S.S. Proleterka* van Fleur Jaeggy

Het begon allemaal met een mailtje op 5 februari 2018: ‘Kopernik gaat Fleur Jaeggy uitgeven. We zijn op zoek naar een vertaler. Weet jij iemand die daar specifiek geschikt voor zou zijn? Of misschien ben jij zelf al de juiste kandidaat? Ken jij trouwens Fleur Jaeggy? We staan open voor suggesties. Met hartelijke groet, Chris de Jong.’

Of ik Fleur Jaeggy kende? Ik moest diep in mijn geheugen graven en mijn lektuurdagboek erbij halen, maar helemaal vreemd was ze me niet: in het verre 1989 bleek ik haar roman *I beati anni del castigo* gelezen te hebben, die het jaar daarop door het duo Leontine Bijman & Annegret Böttner in het Nederlands vertaald werd als *De gelukzalige jaren van tucht*. Aan mijn bibliografische notitie bleek ik maar een paar woorden te hebben toegevoegd: ‘Intrigerend. Zelfs de

spaarzaamste Italiaanse dichter schrijft langere zinnen.’ Met een gelukje wist ik het exemplaar weer op te diepen uit een kartonnen doos in mijn garage. Intussen had ik Kopernik laten weten dat ‘ik er wel over wilde nadenken’ en kreeg ik de teksten van *Proleterka* én de verhalenbundel *Sono il fratello di XX* in pdf toegestuurd, want de uitgeverij wilde de twee titels gelijktijdig uitbrengen.

Ik las *Proleterka* dus voor het eerst terwijl ik *I beati anni del castigo* herlas, en zag meteen een aantal opvallende overeenkomsten. In beide gevallen is de (naamloze) protagoniste een adolescente die op een Zwitserse kostschool zit, met een afwezige moeder (die naar Latijns-Amerika is geëmigreerd maar van daaruit toch een greep wil behouden op het leven van haar dochter), en een al even afwezige, bejaarde vader (die in beide korte romans permanent in een hotel verblijft). In de twee gevallen treedt ook een hartsvriendin op die het hoofdpersonage de weg naar maatschappelijke en seksuele bevrijding wijst.

Terwijl ik op het internet naar recensies van *Proleterka* speurde, kreeg ik een aha-erlebnis. Ik ontdekte – wat ik in geen enkel commentaar tot dan toe had teruggevonden – dat de *Proleterka* een bestaand schip was geweest. Gebouwd in 1913 als het passagiersschip *Visegrád*, was het in 1955 opgekalefaterd tot het cruiseschip *Proleterka*, dat vanaf april van dat jaar op en neer zou varen tussen Venetië en Piraeus. En laat 1955 nu net het (nooit genoemde) jaar zijn waarin volgens alle indiciën het verhaal zich afspeelt. Een extra argument voor wie in het boek een autobiografische bekentenis meent te zien, of heeft de schrijfster bij het voorbereiden ervan ook met vrucht het internet geconsulteerd?

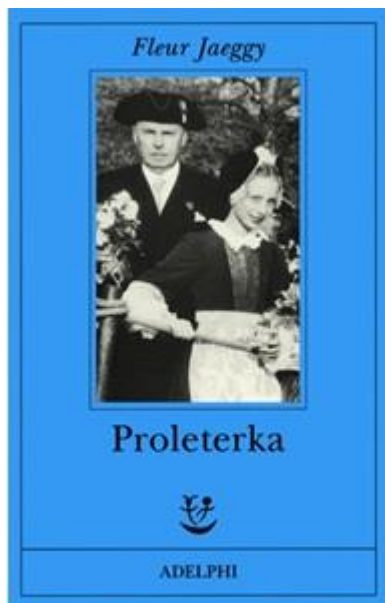
Hoezeer Fleur Jaeggy in haar zeldzame interviews ook beweert dat haar teksten niet als autobiografisch mogen worden gelezen, en hoe zuinig ze ook is omgesprongen met het vrijgeven van biografische details, toch kun je niet naast een aantal intussen bekende gegevens kijken. Ze is in 1940 in Zürich geboren uit een Duitstalige vader en een Italiaanse moeder, die al in een

vroege fase uit elkaar zijn gegaan, en ze heeft haar opvoeding grotendeels gekregen op Zwitserse internaten. Na een paar jaar als fotomodel in de Verenigde Staten te hebben gewerkt, vestigt ze zich eerst in Rome en daarna in Milaan. In Rome leert ze Roberto Calasso kennen, een erudiet essayist en oprichter van uitgeverij Adelphi, die Jaeggy's werk zal publiceren en met wie ze in 1968 trouwt.

Van mijn uitgever heb ik dan wel de tekst in pdf gekregen – wat buitengewoon handig is omdat ik zo op elk moment kan nagaan of en wanneer een bepaald woord nog vaker voorkomt – maar tegelijk wil ik ook, ouderwets als ik ben, het boek als materieel object hebben: ik wil eraan kunnen snuffelen en het doorbladeren. Ik vind nog een exemplaar van de eerste druk. Op de omslag staat een foto van een meisje en een oudere man, allebei in de klederdracht die in het tweede hoofdstuk omstandig wordt beschreven. Vanaf de tweede druk is die foto verdwenen en ze komt ook in de vertalingen niet terug. Het gezicht van het meisje lijkt verdacht veel op dat van de weinige jeugdige foto's van Jaeggy die ik ken. Is zij het, samen met haar oudere vader? In een interview heeft ze dat met klem ontkend. Maar ik weet niet of ik haar op dit punt moet geloven. Misschien is ze gewoon geschrokken van de interpretatie die sommige recensenten eraan hebben gegeven.

Voor ik aan de slag ga, heb ik ook de gewoonte om op zoek te gaan naar eventuele vertalingen in de talen die ik (min of meer) kan lezen: Frans, Engels en Duits. Ze blijken alle drie te bestaan en al vrij snel na de Italiaanse publicatie (2001) te zijn uitgebracht: de Duitse van Barbara Schaden in 2002, de Engelse van Alistair McEwen en de Franse van Jean-Paul Manganaro allebei in 2003. Een paar weken later liggen ze op mijn werktafel. Ik hou ervan om er af en toe wat in te grasduinen en te kijken hoe mijn vakgenoten bepaalde vertaalproblemen te lijf zijn gegaan.

Ik laat Koppernik weten dat ik alleen *Proleterka* wil 'doen'. *Sono il fratello di XX* gaat naar Hilda Schraa, met wie ik een paar jaar geleden in duo *Candido* van Leonardo Sciascia heb vertaald. We spreken af dat we elkaars vertaling zullen lezen en van suggesties voorzien. Twee paar ogen zien altijd meer dan één. En bij Jaeggy moet je soms héél goed kijken wat er staat.

Een les die ik in de loop der jaren, soms door schade en schande, heb geleerd, luidt: je kunt de moeilijkheidsgraad van een vertaling niet inschatten door het origineel alleen maar te lezen. Een proefvertaling van een bladzij of twee vertelt je daarover veel meer. Ditmaal was ik er bijna weer ingetuind: de stijl van Jaeggy oogt zo simpel, met al die alledaagse woorden en die korte, nevenschikkende zinnestjes. Pas als je je aan het vertalen zet, merk je dat dit het resultaat is van heel veel schrappen tot enkel de essentie overblijft. Je zult als vertaler even woordarm moeten worden als je auteur. De valkuilen die je moet ontwijken, heten dan ook: 'fraai woord', 'plastische uitdrukking'. Ga niet op zoek naar een synoniem wanneer Jaeggy twee of drie keer kort na elkaar

hetzelfde woord gebruikt.

Mijn woordprogramma heeft berekend dat Jaeggy's zinnen gemiddeld 5,5 woorden lang zijn, wat verbijsterend kort is. Probeer zo weinig mogelijk uit te lopen, maar maak er ook weer geen wiskunde-oefening van, houd ik mezelf voor. Het Nederlands heeft in dit soort minimalistische stijl immers altijd net iets meer woorden nodig. Bijvoorbeeld omdat het Italiaans bij een vervoegd werkwoord geen persoonlijk voornaamwoord nodig heeft: de uitgang van het werkwoord geeft wel aan om wie het gaat. Het Nederlands kan zo iets niet. Neem het doodgewone zinnestje 'vado a casa'. Dat kan in het Nederlands alleen 'ik ga naar huis' worden: een kwart méér woorden!

*Le **dico** che vorrei stare un momento sola. Pochi minuti. La cella **era** gelida. In quei pochi minuti **ho messo** il chiodo nella tasca del vestito grigio di Johannes. Non **volevo** guardarlo. Il suo viso **è** nella mia mente, nei miei occhi. Non **ho** bisogno di guardarlo. Invece **facevo** l'opposto.*

Ik **zeg** haar dat ik even alleen zou willen blijven. Een paar minuten maar. De cel **was** ijzig. In die weinige minuten **heb** ik de spijker in een zak van Johannes' grijze pak **gestopt**. Ik **wilde** niet naar hem kijken. Zijn gezicht **zit** in mijn geest, in mijn ogen. Ik **hoef** niet naar hem te kijken. En toch **deed** ik het omgekeerde.

Er is nóg een eigenaardigheid die Jaeggy's vertelstijl heel herkenbaar maakt: ze springt voortdurend, ook binnen één alinea, van een verleden tijd naar een historisch praesens en terug, wat een heel nerveus effect geeft. Nu zou je kunnen zeggen: dat neem je als vertaler toch gewoon over. Was het maar zo simpel! In de praktijk gaat het Nederlands daar minder soepel mee om en dreigt het procedé zelfs ergernis op te

wekken als het te vaak wordt ingezet. Er gaat bij mij nooit een vertaling de deur uit zonder dat minstens een deel ervan is bekeken door een drietal proeflezers uit mijn vriendenkring, en in dit geval signaleerden ze alle drie los van elkaar hetzelfde probleem: ik zat op dat punt nog te dicht op het Italiaans. En dat betekende: in een volgende versie geval per geval herbekijken en afwegen in hoeverre Jaeggy's eigenzinnige stijl verzoenbaar was met het Nederlandse taalgevoel.

Zo blijkt een op het eerste gezicht doodeenvoudige tekst uiteindelijk een aartsmoeilijke te zijn. En dat is nu net het fascinerende aan literair vertalen: nooit kun je terugvallen op routine, elk nieuw boek vormt weer een nieuwe uitdaging.